

Főváros és vidék

(Budapest a századforduló irodalmi vitáiban)

Budapest és az irodalom kapcsolatáról egy rövid előadás terjedelmében kimerítően értekezni reménytelen vállalkozás lenne, s még ennek a nagy és valójában körülhatárolhatatlan témának egy-egy részlete is könyvnyi terjedelmet igényelne. Vizsgálat tárgya lehetne egy-egy írói, költői pálya vagy életmű viszonya Budapesthez. Kisfaludy Károly irodalomszervezői tevékenységének köszönhetően az 1820-as évektől kezdve – bár ekkor még él Kazinczy, s áll Széphalom – a magyar irodalmi élet központja egyre inkább Pest lesz. Ettől az évtizedtől kezdve valamennyi magyar író és költő valamilyen módon életművében is tetten érhetően kapcsolatba kerül a fővárossal, vagy ha megmarad vidékinek, vidékisége is Budapesthez viszonyítva nyeri el értelmét. Vizsgálni lehetne továbbá az irodalom, a kulturális élet és a tudomány intézményrendszerének az alakulástörténetét. Majdnem egy évszázaddal azelőtt, hogy a három város, Pest, Buda és Óbuda egyesítésével létrejött volna Budapest, a korábban Nagyszombatban működő egyetem székhelyét Budára, majd Pestre helyezték át. S bár 1825-ben a pozsonyi országgyűlés tagjainak és mindenekelőtt Széchenyinek a felajánlása alapozta meg a Magyar Tudományos Akadémia létrehozását, az 1930-tól működő Tudós Társaság székhelye már Pest lett. Itt székelt a Kisfaludy által alapított Auróra-kör, majd a Kisfaludy Társaság is. Itt adták ki az Auróra zsebkönyvet, majd a következő évtizedek legfontosabb irodalmi folyóiratai is, mint például a Tudományos Figyelő szépirodalmi melléklete a Koszorú, a Kritikai Lapok, az Athenaeum vagy az Arany János által alapított Szépirodalmi Figyelő, s az akadémia lapja, az 1873-tól Gyulai Pál által szerkesztett Budapesti Szemle, Kiss József lapja A Hét és a magyarországi irodalmi modernség legfontosabb orgánusaként számon tartott Nyugat is itt jelentek meg. Elemezni lehetne továbbá, hogy a városi életforma és a nagyvárosi tér, melyet vidékről a fővárosba költöző művészek elsajátítottak és birtokukba vettek, hogyan jelenik meg az adott szerzők verseiben, novelláiban, regényeiben Arany János kései költészetétől kezdve Molnár Ferenc, Kóbor Tamás vagy Krúdy regényein keresztül Kosztolányi, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc és József Attila nagyvárosi életképeiig, s tovább. De összehasonlíthatjuk a budapesti irodalmi modernség kibontakozását a Monarchia másik fővárosának, Bécsnek a korabeli irodalmi, szellemi életével, miként tette a nyolcvanas évek végén megjelent monográfiájában Hanák Péter,¹ esetleg kitérhetünk a vizsgálódásaink horizontját, s bevonva az elemzésbe Berlint is, közép-európai összehasonlításban értékelhetjük a magyarországi modernség esztétikai teljesítményét, miként tette néhány éve Kulcsár-

¹ Hanák Péter, *A Kert és a Műhely*, Bp., Gondolat, 1988.

Szabó Ernő.² Jelen előadás keretei között a századforduló irodalmi vitának elemzésén keresztül arra a viszonyrendszerre kívánok rávilágítani, mely a kiegyezés utáni s jórészt a század végére európai színvonalú metropolisszá alakuló Budapestre koncentrálódó gazdasági, társadalmi, politikai modernizációt és a kibontakozó irodalmi modernséget összekapcsolta.

1897-ben jelent meg Lampérth Géza első kötete *Hazaftias és egyéb költemények* alcímmel, melyhez Beöthy Zsolt írt rövid előszót. Beöthy mint „kedves, fiatal, falusi költő”-t³ aposztrofálja a kötet szerzőjét, s bár maga is elismeri, hogy az a kategória, amibe Lampért Gézát sorolta „nem eszthetikai”, mégis úgy látja, hogy a századvég magyar lírájában a falu és a nagyváros világa áll szemben egymással: „Az egyik a magyar természet eredetiségéből, erejéből, egyszerű érzéseiből és képeiből meríti ihletét. A másikat egy nagy tömeg izgatott idegéléte hevíti, hogy az élet ezerszínű és ezerféle nyüzsgő zúrzavarát a költői érzés és gondolat villamfényénél hassa át.”⁴ Beöthy rövid bevezetője szerint nemcsak arról van szó, hogy a magyar költészetnek a falu világából kell táplálkoznia, hanem az idegen nagyvárosi élet magyarrá válását is a magyar vidéktől, a magyar falutól várhatjuk.

Kiss József lapjában, az irodalom és a tudomány hivatalos intézményeivel folyamatosan polemizáló *A Hét*-ben Ignotus ironikus hangvételű írásban vonta kétségbe Beöthy kategorizálásának érvényességét, rámutatva egyben a népnemzeti iskola hagyományértelmezésének ellentmondásaira is: „Föltétlenül elfogadom Beöthy tézisének – írja Ignotus, hogy csak a falu költészete a magyar költészet s minden más irányú kísérlet idegenség. Elfogadom, noha fáj Arany Jánost is kilöknöm a magyar irodalomból s az ő megdicsőült homlokára is rásütnöm a kozmopolitizáció magametszete bélyegét, amiért a Buda halálán kezdve a Tolddi-trilógián keresztül egészen a Hídavatásig dalos ajakkal ezer esztendőn kísérte végig a magyar főváros alakulását.”⁵

Lampérth kötetét a Budapesti Szemlében Gyulai Pál ismertette. Gyulai is vitába szállt Beöthyvel, aki szerint a nemzeti költészet a vidék, a falu költészete lenne. Gyulai szerint az eredetileg nem magyar etnikumú városokban is volt egy kicsi, de egyre növekvő és fejlődő magyar réteg, amely az idegen elemet is magába olvasztotta. „Fővárosunk egy félévszázadnál több idő óta – állapítja meg Gyulai – inkább központja a magyar szellemi mozgalmaknak, fészke a nemzeti szellemnek, mint bármely vidéke az országnak, de azért helytelen volna fővárosi és vidéki tudományt és költészetet különböztetnünk meg.” Szerinte ugyanis nem a falu vagy a főváros dönti el a költő sorsát, hanem sok egyéb tényező összehatása, különösen a „közszellem”, a „nemzeti fejlődés” és a költő „saját géniusza”.

² Kulcsár Szabó Ernő, Budapest – Bécs – Berlin: A Nyugat és a közép-európai modernség, Holmi, 2009/2, 136-151.

³ Beöthy Zsolt, Előszó = Lampérth Géza, Első könyvem: Hazaftias és egyéb költemények, Bp., Franklin, 1897, 5.

⁴ Uo.

⁵ Ignotus, Falu és város, *A Hét*, 1897, jún. 20., 402403.

Beöthy és Gyulai vitája már jelzi, hogy az utak a népnemzeti iskolán belül ekkorra már elváltak, s két év múlva Gyulainak a Kisfaludy Társaság elnöki tisztségéről való lemondatásáig vezetnek.⁶ A polémia háttérében – túl a Társaságon belüli nemzedéki ellentétten – a költészet nemzeti jellegének kétféle értelmezése áll. Gyulai és Beöthy egyetértenek abban, hogy a nemzeti irodalom elsődleges forrása a népköltészet. Mindketten abból a felfogásból indulnak ki, mely szerint a nyelv ősi, archaikus korszakában eredendően költői, s az évszázadok során egyre veszít költőiségéből. Ezt az archaikus jelleget leginkább a népköltészet őrizte meg, ezért a műköltészetnek, hogy visszanyerje a nyelv eredendő költőiségét, ebből kell merítenie.⁷ A népköltészet tehát – ha az ősi népi eposzt nem is sikerült rekonstruálni, miként a finnekénél a *Kalevalát* – a vidék, a falu világában élő hagyományként közvetítette az ősi kultúra megőrzött maradványait.

Gyulai az 1897-es vita során Beöthynél differenciáltabb szemléletmódra és nyelvhasználatra tesz javaslatot, s a „falusi költészet” helyett a „nemzeti” vagy a „nép-nemzeti”, jelentésterében eleve tágabb jelzőinek megtartását javasolja. A falusi és a nagyvárosi költészet szembeállítását Gyulai más (ma úgy mondánánk irodalomszociológiai) szempontból sem tartja fenntarthatónak. A népnemzeti irodalom mibenlétével kapcsolatban Gyulai álláspontja főképp abban tér el Beöthyétől, hogy nyitottabb irodalomszemléleti alapokra épül. Mert amíg „a »népnemzeti« jelszaván Arany és Gyulai voltaképpen nem érthettek mást, mint egy eredeti és jogos irodalom követelését, hogy a népiességet nem önmagáért becsülték, hanem csak mint eszközt kívánták felhasználni a nemzeti jellegű irodalom megteremtésére, s a nemzetit nem állították ellentétbe az európaiival”⁸, addig Beöthy a magyar szellem alapkarakterét a turáni őshagyományokból eredezteti, s minden, ami idegen, beleértve a nyugati művelődés régi és új jelenségeit is, csak annyiban értékes számára, amennyiben a „magyar nemzeti érdek” szolgálatába tudja állítani, tehát amennyiben az idegen kultúrát asszimilálni tudja.⁹

A nemzeti irodalomnak ebben az önmeghatározásában már eleve benne rejlett annak a lehetősége, hogy azok a szerzők, akik nem teljesítik be az Arany és Petőfi költészetéből leszűrhető normákat, s eltérnek a hivatalos irodalmi intézményekben regnáló népnemzeti irodalomtól, nemcsak a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagságáról mondhatnak le, hanem a hivatalos kritika célpontjává is válnak. Beöthy és Gyulai fentebb hivatkozott vitája pedig arra is rávilágít, hogy ebből az oppozícióból nőnek ki a falu-város, illetve a vidék-Budapest ellentétpárok, s különösen a Beöthy-féle nemzetfelfogásból (a Taine-i fajfogalom sajátosan átpolitizált változatából) következik a tősgyökeres magyar irodalom

⁶ Vö.: Kosztolánczy Tibor, „Egy phalanx?": Az 1890-es évek irodalompolitikai küzdelmeiről új megközelítésben, *ItK*, 2008/3, 302–303.

⁷ S. Varga Pál, *A nemzeti költészet csarnokai: A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi, 2005, 21.

⁸ Komlós Aladár, *Gyulaitól a marxista kritikáig: A magyar irodalmi kritika hét évtizede*, Bp., Akadémiai, 1966, 33.

⁹ Beöthy Zsolt, *A magyar irodalom kis-tükre*, Bp., Dursusz Bt., [1992.] [reprint; eredeti kiadása: Bp., Athenaeum, 1920], 15–22.

szembeállítása az asszimilálhatatlan idegen irodalommal, mely alatt idővel egyre nyilvánvalóbban a zsidó irodalmat és kultúrát értették. Jó példa erre Ignotus A Szabolcska Mihály recepciójának változása a Budapesti Szemlében. Ignotus *A slemil keservei* című kötetét 1892-ben maga Gyulai a következőképpen értékeli: „A szerző tehetségét bajos volna elvitatni, de a nyelv és verselés művészetét még jobban kell meg tanulnia s leszokni bizonyos ízléstelenségekről, melybe néha az élcz hajhászata s némi szabadszájúság ragadják.”¹⁰ Nem sokkal később Szabolcska Mihály 1891-ben megjelent kötetéről a következőket olvashatjuk: „Nem tüneményszerű, nem meglepő s nem olyan, mely új fordulatot jelző hangot vegyítene a mai magyar lyra megszokott zenéjébe.”¹¹ A kritikus már ekkor kiemeli Szabolcska költészetének legfőbb erényét: a költői kifejezés-mód egyszerűségét, ugyanakkor vallásos énekeit „túl modernnek” tartja. Szabolcska és Ignotus megítélése az évtized folyamán ellentétes irányba mozdult el. Ignotus *Verseik* című kötetét 1895-ben igen kemény kritikát kap a Budapesti Szemlében, melyben a bíráló többek között kifejti, hogy „Ignotus hangja idegen hang a mi irodalmunkban, azt a nemzeti érzés emlőjén táplálkozott ember soha be nem fogja venni, legföllebb ideiglenesen, mint a hamisított bort, melyet jóhírű czég árul [...]”¹². Szabolcska viszont 1899-től a Budapesti Szemle rendszeres szerzője lesz. Róla *A magyar irodalom kis-tükre*ben Beöthy is a következőképpen nyilatkozik: „Líránk nemzeti jellemét senki sem érezteti ma tisztábban és erősebben, mint ő, motívumainak, képeinek és hangjának népies és mégis újnak tetsző, keresetlen és mégis művészi egyszerűségében.”¹³

Milyen társadalmi tapasztalat feltételezhető a fentebb említett és hivatkozott kritikák mögött? Talán nem tévedek, ha azt feltételezem, hogy mind Gyulai, illetve a Budapesti Szemle kritikusa, mind pedig Beöthy előszava és irodalomtörténeti koncepciója mögött is ott található a modern nagyváros, Budapest társadalmi modernizációjának tapasztalatát. A kolozsvári születésű Gyulai Pál és a budai születésű Beöthy Zsolt a budapesti egyetem tanárai és az Akadémia tagjai voltak, tehát életmódjuk a modernizálódó fővároshoz kötötte őket, kapcsolatuk a vidékkel, a faluval merőben teoretikus volt. Viszont a mindennapjaikban tapasztalhatták meg a kezdetben többségében német nyelvű Pest-Buda kulturális és etnikai sokszínűségét. A gazdasági fejlődésnek, a századforduló tájára a városi lakosság ugrásszerű növekedésének s a fővárosi népesség egyötödét megközelítő zsidó vállalkozói nagypolgárság és kispolgárság kialakulásának köszönhetően Budapest nemcsak multietnikussá, hanem bizonyos fokig multikulturálissá is vált. Viszont ezzel együtt járt egy másik társadalmi folyamat is. Ahogy Gyáni Gábor megjegyzi: „Amilyen mélyen meghatározza a fővárosi társadalmat az etnikai s egyúttal kulturális (felekezeti) pluralitás, olyanmilyra jellemző rá az akkulturáció (a nyelvi elmagyarosodás) és vele az asszimiláció hihetetlenül gyors lefolyása is.”¹⁴ Nem csak arról van tehát szó, hogy a

¹⁰ Gyulai Pál, Ignotus *A slemil keservei* című kötetéről, Budapesti Szemle, 1892/3, 478.

¹¹ ó. s., *Költemények*, írta Szabolcska Mihály, Budapesti Szemle, 1892/7, 138.

¹² 6+5, Ignotus: *Verseik*, U. az *Vallomások*, Budapesti Szemle, 1895/4, 155.

¹³ Beöthy Zsolt, *A magyar irodalom kis-tükre*, i. m., 234.

¹⁴ Gyáni Gábor, *Budapest – túl jón és rosszon: A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*, Bp., Napvilág, 2008, 46.

magyar irodalom jövőjét a népi-nemzeti hagyományok folytonosságából fenn tartani igyekvő konzervatív irodalomfelfogás a maga számára igen kevés igazolást találhatott a modern nagyváros világában. A társadalmi asszimiláció kulturális következményeivel mint (legalább részben) pozitív fejleményekkel is számolnia kellett, már csak azért is, mivel a korabeli magyar kultúra meghatározó képviselőinek jelentős része (a nemzeti irodalomtudományt megteremtő Toldy Ferentől az eredetileg német anyanyelvű Prohászka Ottokáron át a dráma- és hírlapíró Rákosi Jenőig) asszimilánsok voltak. A kérdés sokkal inkább az volt, hogy az asszimiláció folyamatát milyen „nemzettudati elbeszélések”¹⁵ részeként és hogyan integrálják a magyar irodalom múltjáról, jelenéről és jövőjéről alkotott koncepciójukba. A különböző nemzeti és irodalomtörténeti narratívák nyílt konfliktusára azonban majd csak a Nyugat című folyóirat megjelenése után került sor.

1908. január 1-jei dátummal, de valójában már az előző év karácsonyán megjelenő új folyóirat, a Nyugat már címadásával, szerzői névsorával és első lapszámának szövegeivel is¹⁶ egyértelműen jelezte, hogy a századelő irodalmi mezőnyében a hivatalos irodalommal szemben kívánja saját pozícióját meghatározni. Az első, programcikknek aligha nevezhető, a folyóirat címével „diametrálisan ellentétező”¹⁷ címadású írás Ignotustól származott, aki a beköszöntőben egy alacsony színvonalú finn színházi előadás kapcsán értekezik „kelet népéről”. A színházi előadás valójában apropó Ignotus számára arra, hogy az induló Nyugat irodalmi irányát elhatárolja a népnemzeti irodalomtól, s a lap címében is jelölt nyugatos orientációt kijelölje: „A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart. Kelet népének is ez az útja, s ha járja: azon nap alatt jár, annak az emberiségnek felese, annak a történelemnek alakítója, mint a legnagyobb nemzetek.”¹⁸

Az új irodalommal szemben megfogalmazott kritikák nem annyira irodalmi, esztétikai szempontok szerint, sokkal inkább politikai, s a mögötte meghúzódó nemzet-koncepció alapján fogalmazódtak meg. Rákosi Jenő a Budapesti Hírlap évnitó vezércikkében áttekintve az előző év fontosabb politikai és kulturális eseményeit *A fiatal gárda* címen kitér a Nyugat rövid értékelésére is. Rákosi s általában a konzervatív kritika abból a hagyományos szerepfelfogásból indul ki, mely a költőtől a nemzeti küzdelemben való aktív szerepvállalást várta el. Ezzel szemben konzervatív nézőpontból azt tapasztalták, hogy az új irodalom képviselői megtagadják a nemzeti érzést, individualisták s Rákosi szavaival: „magyar nyelven a magyart becsmérlik”.¹⁹

Beöthy Zsolt a Kisfaludy Társág 1908. februári ülésének elnöki beszédében reagált az új irodalom jelentkezésére. Az ő kiinduló kérdése: „Abban a

¹⁵ Schein Gábor, Budapest territorizáltsága a Nyugat első évfolyamában = Nyugat népe: Tanulmányok a Nyugatról és koráról, szerk. Angyalosi Gergely, E. Csorba Csilla, Kulcsár-Szabó Ernő, Tverdota György, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009, 127–138.

¹⁶ Ebben a számban jelent Ady Magyar Pimodánjának első részlete, s a Figyelő rovatban Gellért Oszkár tollából Szabolcska Mihály kötetének finoman gúnyos kritikája.

¹⁷ Eisemann György, A modernitás médiuma = Nyugat népe, i. m., 52.

¹⁸ Ignotus, Kelet népe, Nyugat, 1908/1, 3.

¹⁹ Rákosi Jenő, Az év, Budapesti Hírlap, 1908. január 1., 4.

lélekben, mely az életet festve magát nyilatkoztatja meg, megvan-e a belső kapcsolat, a lelki közösség azokkal, a kiknek a maguk nyelvén énekel”? Beöthy ennek a közösségi elvnek rendeli alá a költői egyéniség alkotó tevékenységét, s a magyar irodalmi műtől a (pontosabban meg nem határozott) „nemzeti lélek”-nek az érvényesülését és hatását, s a nemzeti tradíció folytatását várja. Előadása végén pedig leszögezi: „Ifju társaink, kik a hagyományok elutasításával az idegennek a hagyományokat semmibe vevő kultuszával keresik ma az új utakat: az igazat csak részességekben fogják megtalálni.” Végkövetkeztetése pedig az, hogy a magyar költészet csak addig maradhat fenn, amíg „a magyar lélek tolmácsa” marad, s nem addig, amíg magyar nyelven verseket írnak.

Rákosi vezércikkére és Beöthy elnöki beszédére a Nyugat részéről elsőként mindkét esetben Ignótus reagált,²⁰ viszont a lap nyolcadik számában *A város* című esszéjében Schöpflin Aladár is vitába szállt Beöthyvel. Ignótus és Schöpflin vitacikkeire is jellemző, hogy lényegében hasonló alapról indítják érvelésüket, mint Beöthy, konklúziójuk azonban lényegesen más. Ignótus például a Taine-i pozitivistá irodalomszemléletre hivatkozva vonja kétségbe azt, hogy az irodalom számára, mivel „az örökletességtől és a környezettől meghatározott”²¹, s ezért szükségszerűen kötődik a nemzetihez, elő lehetne írni, hogy nemzeti legyen. Schöpflin nemcsak, hogy nem vonja kétségbe a társadalmi és az irodalmi modernizáció szoros összefonódását, a nemzedékek közötti irodalmi ízlésbeli ellentétet is az életmódbeli különbségekből eredezteti.²² Schöpflin is úgy látja, hogy a „magyar jelleg” a magyarsághoz tartozó egyénben bizonyos fokig állandó, még akkor sem tűnik el – ezen a ponton álláspontja lényegesen eltér Beöthyétől, ha valaki a nyelvét elfelejti. Schöpflin azonban valójában ezzel vezet be a – saját személyes példájával is illusztrált – társadalmi és kulturális problematikát: az asszimiláció kérdését. Az összeolvadást – a metafora eredeti vegyészeti jelentésére visszautalva – úgy értelmezi, hogy az új népcsoportok asszimilációja a többségi nemzet részéről sem valamifajta passzívan megélt történés, hanem olyan változás, mely az asszimiláló csoportra is pozitívan, mintegy minőségi gyarapodásként visszahat. Éppígy a hagyomány fogalmát sem statikusan értelmezi, hanem olyan folyamatosan változó és újraértelmezett tradícióként, mely a jelenkor embere számára közvetíti mindazt a tudást, melyet az előző nemzedékek felhalmoztak. Ebből a perspektívából tekintve a mindenkori jelenkor új társadalmi és művészeti fejleményeit sem lehet negatívan megítél-

²⁰ Ignótus, *Hagyomány és egyéniség Nyugat*, 1908/2, 103-106. Illetve: I-s. [Ignótus], *Utóirat (A perzekutor esztétikáról)*, *Nyugat*, 1908/4, 227–228.

²¹ I. m., 227.

²² „Nem értik egymást, apák és fiúk, s nem érti az egyik, amit a másik csinál. A fiú a városi élet élénkebb temperamentumát örökölte, könnyebben hajlandó az újdonságok befogadására, akár új irodalmi vagy művészi felfogásról van szó, akár csak újfajta szabású kabátról. Az apa a falusi ember konzervatívizmussal óvatosabb az újdonságokkal szemben, ifjúkori emlékeivel együtt ragaszkodik az ifjúkori ízléshez is és nem bírja megérteni, haragra lobban, ha azt látja, hogy a fia a maga új eszméihez új formákat, új nyelvet keres. Óneki a költő daloljon a falusi életről, a paraszt legények és leányok szerelmeiről dzsentrí úrfiak és kisasszonyok virtusairól. Ő ezt szereti, tehát neki ez így van helyesen, sőt egyedül ez méltó a magyar emberhez. Ebben van nemzeti szellem.” (Schöpflin Aladár, *A város*, *Nyugat*, 1908/8, 356.

ni, hisz minden változás (még a nemzet történetére egyébként negatívan hatók is, mint például a török hódoltság²³) ennek a múltat a jövővel összekötő történelmi folyamatnak a részei. „Azon múlik a magyarság, hogy valaki az eke szarvára támaszkodva beszél-e az ő kedves rózsájával, vagy a Népligetben ringlispilezik vele? Budapest nem éppúgy része a magyar nemzetnek, mint a Jászság vagy Göcsej?” – teszi fel a kérdést esszéjének végén Schöpflin. Majd így folytatja: „Hiábavaló minden rugdalózás: a magyar megalapította a maga városát itt a Duna partján, az egyetlen komolyan városszámba menő várost, amelyet a turáni fajnak valaha alapítania sikerült – ez a tény tükröződik az irodalomban is. S tükröződnie kell, ha az irodalom csakugyan hű tükre akar lenni a nemzeti életnek. Mi, akik azt mondjuk, hogy meg kell hódítani, az eddiginél nagyobb mértékben, a városi életet az irodalom számára, igenis, mi képviseljük hívebben és igazabban a magyar nemzeti jelleget, amelyet ellenünk akarnak fordítani.”²⁴

Mindebből tehát az következik, hogy a századforduló „kettészakadt irodalmában” a konzervatív esztétikai elvekhez kötődő, saját líraeszményét Petőfi és Arany költészetéből, valamint a népköltészetből merítő népnemzeti irodalom mindenestül a falu, a vidék világához kötődne, míg a 19. század utolsó évtizedétől bontakozó modern szemléletű irodalom minden motívumával, s a művek nyelvi regisztereiben is a modernizálódó nagyváros, Budapest világát jelenítené meg? A fentebb elemzett vitaszövegek jelentős részben visszaigazolják a kérdésre adott igenlő válaszokat. Budapest territorizáltságát a Nyugat első évfolyamában elemző Schein Gábor is – Anthony Giddens brit szociológus fogalomhasználatával élve – arra a megállapításra jut, hogy „amíg a nemzeti klasszicista hagyománytudat a falut, a földközeli életet, a népiességet helyezi homlokzati funkcióba, addig a modernista elbeszélések az organikusságot egyelőre nélkülöző várost.”²⁵ Azt azonban Schein Gábor is megállapítja, hogy a Nyugatban ebben az évben publikált irodalmi művek mintha más viszonyt sejtetnének az irodalmi modernség és a társadalmi, gazdasági modernizáció között. Az irodalmi viták központi problematikája a nemzeti hagyomány mibenléte, a tradíció és az új társadalmi jelenségek révén is formálódó identitástudat, falu és város, vidék és Budapest szembeállításával végső soron tehát a korabeli modernizációval való számvetés, melynek révén világosan elválik egymástól a konzervatív és modern irodalom képviselőinek álláspontja. Mindezzel szemben a magyarországi irodalmi modernség elsőszámú fórumaként számon tartott Nyugat szépirodalmi műveiben nemcsak ezekben az években szólal meg a régi, eltűnt világ iránti nosztalgia, esetlegesen a „modernséggel szemben ellentétes beállítódás”,²⁶ de a következő években, évtizedekben is számtalan példát talál-

²³ „Annak a ténynek, hogy Magyarországon másfél évszázadig török hódoltság volt, éppúgy része van az én életem, gondolkodásmódon meghatározásában, mint ahogy az én beszédem és írásom semmiképpen sem lehet független attól, hogy Petőfi, Arany, Jókai, Gyulai magyarul írtak.” (I. m., 359.)

²⁴ I. m., 306–361.

²⁵ Schein Gábor, Budapest territorizáltsága a Nyugat első évfolyamában, i. m., 136–137.

²⁶ I. m., 137.

lunk erre. Mindez talán nem független attól a ténytől, hogy – miként arra Szegedy-Maszák Mihály is felhívja a figyelmet – a „Nyugat megjelenését fővárosi nagypolgárok tették lehetővé, de szerzőinek többsége vidéken született, és korai éveinek élményeit tartotta meghatározó érvényűnek. Költészetük s szépprózájuk erősen visszatekintő jellegű volt.”²⁷ Figyelemre méltó tény továbbá, hogy 1908 őszén Nagyváradon jelent meg *A Holnap* című antológia Ady és hat, többnyire Nagyváradhoz kötődő fiatal költő verseivel. Az antológia – túl azon, hogy a következő hónapok irodalmi vitáinak középpontjába került – az irodalmi modernségeen belül is jelezte az irodalmi élet decentralizálásának igényét, lehetőségét is. Falu és város ellentéte a magyar irodalom történetében azonban közel sem ért véget a Nyugat első periódusával, majd a két világháború közötti (s máig ható) népi-urbánus vita eleveníti fel ismét, bár más társadalmi és irodalmi összefüggésben, ezt a több évtizedes ellentétet. Ennek a vitának a részletezése azonban már egy másik referátum feladata lesz.

²⁷ Szegedy Maszák Mihály, Konzervativizmus, modernség és népi mozgalom a magyar irodalomban = Sz.-M. M., „Minta a szönyegen: A műértelmezés esélyei, Bp., Balassi, 1995, 153.

